

УДК 81'25

Н.Ю. Иващенко, головний спеціаліст відділу суспільно-політичного моніторингу управління з питань внутрішньої політики та зв'язків з громадкістю Департаменту інформаційної діяльності та комунікації з громадськістю Чернігівської облдержадміністрації

ПЕРЕКЛАД ЯК ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФСЬКОЇ І ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ РЕФЛЕКСІЇ

***Анотація.** Переклад є синтезом понять різних наук. Найбільшу частку мають літературознавство та філософія. Однак, залежно від науки, через призму якої розглядається поняття «перекладу», змінюється сфера розгляду. Втім, основним предметом досліджень завжди залишається текст у різних формах вияву.*

***Ключові слова:** переклад, текст, медіум, сприйняття художнього тексту, поняттєвий апарат.*

Н.Ю. Иващенко, главный специалист отдела общественно-политического мониторинга управления по вопросам внутренней политики и связям с общественностью Департамента информационной деятельности и коммуникаций с общественностью Черниговской облгосадминистрации

ПЕРЕВОД КАК ПРЕДМЕТ ФИЛОСОФСКОЙ И ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКОЙ РЕФЛЕКСИИ

***Аннотация.** Перевод является синтезом понятий различных наук. Наибольшую часть имеют литературоведение и философия. Однако, в зависимости от науки, через призму которой рассматривается понятие «перевода», изменяется сфера рассмотрения. Впрочем, основным предметом исследований всегда остаётся текст в различных формах проявления.*

***Ключевые слова:** перевод, текст, медиум, восприятие художественного текста, понятийный аппарат.*

N.Yu. Ivashchenko, Chief specialist of department of social and political monitoring of the management on the issues of internal policy and interactions with community of Department of Information activity and communication with people of Chernihiv Regional State Administration

TRANSLATION AS A SUBJECT OF PHILOSOPHICAL AND LITERARY REFLECTIONS

***Abstract.** A translation is a synthesis of concepts of various sciences. The largest*

share belongs to study of literature and philosophy. However, depending on the science through the lens of which the concept of 'translation' is considered, the scope of study may change. Still, a text in a variety of its forms always remains in the main focus of research.

Keywords: *translation, text, medium, perception of a fiction text, terms and definitions.*

Актуальність теми дослідження. Протягом останніх десятиліть спостерігається особливо інтенсивний розвиток у галузі перекладознавства. Основними причинами цього явища є певне тяжіння світової спільноти до інтеграції.

Постановка проблеми. Сучасне перекладознавство сформувалось як самостійна наукова дисципліна в основному в другій половині двадцятого сторіччя, і стало результатом міждисциплінарних досліджень, що використовують методи цілого ряду наук (літературознавства, когнітивної й експериментальної психології, нейрофізіології та етнографії).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки художній переклад був визначальним у творенні української національної культури і подекуди мав сприятливі умови для розвитку, українські дослідники намагалися теоретично осмислити поточні літературні процеси та вплинути на їх подальший поступ. І. Я. Франко, М. К. Зеров, О. М. Фінкель, В. М. Державин, М. Т. Рильський, О. Л. Кундзіч, Г. П. Кочур, В. В. Коптілов, О. І. Чередниченко, В. І. Карабан, Р. П. Зорівчак, М. О. Новикова, А. О. Содомора розвинули українське перекладознавство від його утвердження у першій чверті ХХ ст. до високого професійного рівня кінця ХХ ст. Водночас, чимало фактів його розвитку ще не стали загальновідомими.

Виділення недосліджених раніше частин загальної проблеми. У філософії переклад не описується цілком як граничний випадок розуміння і/або як структура будь-якого розуміння. Прикладом обох цих підходів до питання перекладу служать погляди Г. Гадамера. Він здебільшого обмежився досвідом зіставлення кількох мов і тлумачення іншомовного. Цей досвід не вихідний для опису феномена перекладу. Слід насамперед зважати на неодмінний стосунок Іншого як посередника, перекладача, до сприйняття чужомовного, відповідно, неодмінний стосунок Іншого — яким також є той, хто сприймає переклад — до перекладацького розуміння нашого й чужого слова. Існує типова недооцінка інтерсуб'єктивності феномена перекладу. Г. Гадамер звужує проблему перекладу, бо пояснює та оцінює лише віру в здатність щоденної та літературної мови висловлювати чужомовний сенс [2, с. 205]. Справді, ця віра — головна проблема літературного перекладача, що, утім, відображає його суб'єктивну стурбованість принципом вірності, який вимагає не зраджувати сенсові чужомовного повідомлення.

Тож природно, що літературний перекладач, аналізуючи феномен перекладу, воліє скористатися поняттями, що диференціюють можливість мови дарувати нам зміст чужомовних текстів. Проте він ніяк не диференціює стосунки автора, перекладача й адресата, бо в літературній республіці всі вони спроможні самостійно і безпосередньо осягати дух творів.

Постановка завдання. Зокрема необхідно виокремити основні поняття тезаурусу перекладознавства у лінгвістичному та філософському дискурсі

Виклад основного матеріалу. Більшість філософів визначають переклад як медіум, котрому, як правило, довірено визначати, яка мова для чого первинна, де певне значення «у себе вдома», звідки починати бачити сенс і де він перекладений правильно [4, с. 34].

Г. Гадамер — цілком у дусі гегелівської універсалізації неґативної (за перечувальної) структури досвіду — діалектично уточнює Платона, а саме його визначення перекладу.

У літературознавстві переклад розуміється як відтворення оригіналу засобами іншої мови із збереженням єдності змісту і форми.

При перекладі не лише не передається ціннісна картина, а повністю змінюються оціночні сенсорні метафори. Окрім того, текст як відображення концептуальної картини світу автора не може бути цілком адекватним концептуальній картині світу читача. Проф. Бархударов Л. С. визначає переклад як " процес заміни мовленнєвого твору (тексту) на одній мові мовленнєвим твором (текстом) на іншій мові при збереженні незмінного плану змісту "[1]. Це значить , що при перекладі відбувається заміна одиниць мови, але зберігаються незмінним план змісту, тобто передана текстом інформація.Звідси випливає, що найважливішою задачею, наявною перед перекладачем у процесі здійснення перекладу, є відшукування у вихідному тексті мінімальної мовної одиниці, що підлягає перекладу, тобто такої одиниці, якій повинна бути підібрана відповідність у мові, на яку перекладають, але складові частини якої самі собою не відтворюються.

Тож, у філософії переклад розуміється як феномен інтерсуб'єктивності тексту, а літературознавстві – відтворення мовлено – мовленнєвої реалії різними народностями. Тому інтерпретація тексту у філософії та перекладознавстві має різну мету, що і є найсуттєвішим фактором розрізнення. Завдяки цьому, навколо терміну «переклад» формується різний поняттєвий апарат.

Зокрема, у філософії паралельно функціонують такі поняття як: текстоцентризм, іманентність, наратив; у літературознавстві – художня інтерпретація, переспів, накладання реалій.

Та все ж основним об'єктом перекладознавства є *текст*. Із погляду класичної лінгвістики, під текстом розуміють об'єднану за допомогою смислових зв'язків послідовність знакових (мовних) одиниць, головними властивостями яких є зв'язність і цілісність [5]. Однак під таке визначення, крім текстів, підпадають також дискурси, повідомлення та висловлювання (речення).

Текст — єдність речень, які спрямовані на виконання стратегічних і тактичних завдань спілкування (В. Дем'янков). Різноманітність підходів до тлумачення тексту зумовлена багатьма причинами, передусім важливістю цього поняття для людини, його складністю, а також багатовіковою традицією вивчення його в різних сферах знання.

У сфері комунікації теж немає єдності поглядів щодо тексту. Деякі вчені отожднюють процес спілкування з текстом, вважаючи його втіленням самої комунікації. Інші розглядають текст як результат спілкування, співвідносячи його з поняттям «дискурс».

Критерії точності художнього перекладу є предметом постійних дискусій. Буквальний переклад, навіть зі споріднених мов, практично неможливий, бо точність передачі лексичних, синтаксичних, версифікаційних особливостей оригіналу супроводжується втратою важливих змістових нюансів, а дослівне калькування фразеологізмів призводить до комічних ефектів. Вільний переклад використовує образні засоби, невластиві першотворові, з метою відтворити його дух.

У формулі літературної комунікації – автор – текст – читач – відбито ланцюжковий зв'язок суб'єктів діалогу, з об'єктом, який забезпечує їхнє художнє спілкування у процесі читання. Попри універсальність даної формули, яка завоювала науковий і прикладний простір, слід визначити її відносну статичність [1].

Адже при перекладі художнього тексту виникає ще один суб'єкт – перекладач.

З'являється новий творчий процес, за допомогою якого відбувається художній діалог. Як мова функціонує у мовленні, думка – в мисленні, так автор і читач існують і взаємодіють у процесі художнього сприйняття.

У літературознавстві поняття «сприйняття художнього тексту» — це функціональний процес літературного діалогу між автором і читачем, який об'єднує авторське світосприйняття, та читацьке сприймання, зумовлене аперцепцією, асоціаціями, настановами і спрямоване на розкодування знакової системи й розуміння змістів у супроводі відчуттів та емоцій, що пробуджуються в душі реципієнта [1].

Перебіг художнього сприйняття відбувається за аналогією до психологічного: під впливом певних мотивів, настанов здійснюється подія сприйняття, яка індивідуально переживається, в результаті чого формується перцептивний образ. Представник рецептивної естетики В.Ізер вважав, що «літературний твір має два полюси, які називають художнім та естетичним: художній стосується тексту, створеного автором, а естетичний вказує на його реалізацію, яку здійснює читач» [5]. З цього випливає, що літературний твір не може бути повністю ідентифікований із текстом або реалізацією тексту, а повинен знаходитися посередині. Твір щось більше, ніж текст, тому що текст оживає тільки тоді, коли він реалізується.

Феномен сприйняття, зокрема, тексту, став проблемою ще новітньої гуманітаристики, особливо в контексті філософських розробок, які означили сприйняття як онтологічний і гносеологічний феномен. Так, на думку Д.Юма, який досліджував сприйняття загалом, людський досвід складається зі сприйняття, яке у свою чергу поділяється на враження (відчуття та емоції) та ідеї (згадування та уяви). Після сприйняття, той хто пізнає починає опрацьовувати цю уяву.

Англійський філософ Джон Локк у своєму трактаті "Досвід про людський розум" стверджував: "Людський мозок від народження - чиста дошка; на ній креслить свої візерунки світ, який ми сприймаємо своїми органами почуттів. Наш вчитель – досвід та сприйняття. Немає нічого вище досвіду і нічого, більш аргументованого, ніж власне сприйняття, що могло б його замінити» [4, с. 38]. Але уже сучасник Локка німецький філософ і математик Готфрід Лейбніц заперечив Локка: "Так, вірно, все доставлено розуму органами почуттів... за винятком самого розуму" [4, с. 36].

Проблема сприйняття тексту безпосередньо торкнулася питання означення

тексту як такого, в якому відбувається синтез наукових понять і художньої образності.

Не буде зайвим згадати, що протягом усієї західної історії аж до нашого часу багато філософів, і серед них Мартін Гайдеггер, Фрідріх Ніцше, Артур Шопенгауер, Девід Юм намагалися саме завдяки текстуальним експериментам наблизити свою філософію до літературних конструкцій. Подібним чином філософію Канта і Шеллінга майже неможливо аналізувати окремо від надбання німецьких романтиків, адже саме ці останні зробили літературу (як й інші види мистецтва) наріжним каменем німецької класичної філософії. Намагаючись простежити спільні риси філософії та літератури, ми можемо стверджувати, що найбільш яскраво вони репрезентовані саме тим, що і філософія, і література використовують для самовираження текстуальні побудови різного рівня організації. Тобто філософія і література саме завдяки уречевленню у текстуальній структурі фактично займають той епістемологічний сектор, у якому суттєво не відрізняються [2].

Якщо відмінні їхні предмети, однаковими можуть виглядати результати (філософія і література створюють ареал єдності, спільності розуміння: перша - з фактів, друга - з відчуттів); якщо їхні методи різні, вони можуть наближатися до одного і того ж самого предмету різними засобами. В такий саме спосіб трансформується і критичний підхід до текстових ресурсів: зрощення тексту з позатекстовими реаліями демонструє наявність не лише внутрішніх його властивостей, але й намагання відповідати тому, що він описує - реальності. Текст перестав бути системою, замкненою на собі, та включився у набагато різноманітнішу та багатограннішу позатекстову дійсність.

В. Подорога в цьому сенсі визначає традиційний статус твору як статус "єдності єдностей": єдності жанру (коли авторитет традиції визначає межі наукової чи філософської дисципліни), єдності форми (через просторову її організацію), єдності авторської суб'єктивності та єдності авторської особи (способи транслявання авторства у філософському досвіді) [3, с. 28]. Ці риси, що на думку В. Подороги визначають філософський твір як результат, а не як процес чи подію, багато століть формували загальний простір культурного досвіду людства.

Текст-твір у класичному розумінні є перманентно орієнтованим на сприйняття закладеного в ньому смислу як лінійного, послідовного та безперервного. В даному плані лише кінець XIX та XX ст. через містико-метафоричні текстові побудови Мартіна Гайдеггера, Альберта Ейзенштейна, Франца Кафки, Фрідріха Ніцше та загальної французької традиції спричинили подолання єдності логіки та аргументації і, врешті-решт, окреслили філософування як мистецтво мислити та висловлювати мисленнєвий досвід. В. Подорога робить висновок, що таким чином "ідеологія твору завжди зазнавала відсічі з боку текстуальних стратегій філософування і на жодному своєму етапі розвитку систематична філософія так і не змогла знецінити ефекту читання-письма [1].

Відтак, неоднозначність поняття «сприйняття» стає ще ширшем у перекладознавстві, ніж у філософській думці, бо охоплює вже три суб'єкта.

Висновки. Отже, переклад є вагомою категорією у філософії та літературознавстві і розкривається у кожній науці по – своєму. Зокрема, у літературознавстві більше уваги приділяється тексту та його мовно – стилістичній інтерпретації,

філософія приділяє більше уваги взаємозв'язку суб'єктів перекладу – перекладача (іншого) та автора.

Текст як головна категорія перекладознавства має свої особливості залено від сфери розгляду. Так, у філософії текст – не завжди поняття письмового викладу реалії (текстуальна картина світу - наратив); у літературознавстві текст — безпосереднє письмове відображення реалії.

З цього випливає, що переклад як предмет літературознавчої і філософської рефлексії передбачає різну форму вияву, залежно від культурної реалії. Отже, у кожній культурі поняття та трактування перекладу різнитиметься, що є поштовхом до наукових розвідок та виокремлення різних систем і концепцій інтерпретації тексту.

Література

1. Гатальська С. М. Філософія культури як філософія тексту та інтертекстуальності. / С. М. Гатальська // [Електронний ресурс] - Режим доступу : http://pidruchniki.ws/15060913/filosofiya/filosofiya_kulturi_filosofiya_tekstu_intertekstualnosti
2. Еко У. Поміж автором і текстом. /У. Еко // [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.ukrcenter.com>
3. Лімборський І. В. Переклад художнього твору як проблема літературознавчої компаративістики / Лімборський І. В. // Гуманіст. вісн. Сер. : Іноземна філологія. / Черкас. держ. технол. ун-т. – 2008. – № 12, т. 1. – С. 209 – 215.
4. Науменко А. М. Дискусії про текст у сучасній філології / А. М. Науменко // Миколаїв, 2006. – С. 39 – 46
5. Стояцька Г. М. Текст як осередок мисленнєвої діяльності : Історико-філософський аналіз розвитку / Г. М. Стояцька // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Fkzh/2009_32/Stoitska.pdf

References

1. Hatalaska, S. M. *Filosofiiia kultury yak filosofiiia tekstu ta intertekstualnosti [Philosophy of culture as a philosophy of text and intertextuality]*. Retrieved from http://pidruchniki.ws/15060913/filosofiya/filosofiya_kulturi_filosofiya_tekstu_intertekstualnosti [in Ukrainian].
2. Eco, U. *Pomizh avtorom i tekstom [Between author and text]*. Retrieved from <http://www.ukrcenter.com> [in Ukrainian].
3. Limborskyi, I. V. (2008). *Pereklad khudozhnoho tvoruu yak problema literaturoznavchoi komparatyvistyky [Translation of an artistic work as a problem of literary comparative studies]*. *Humanistychnyi visnyk – Humanist bulletin*, 12(1), 209-215. Cherkasy: Cherkas. derzh. tekhnol. un-t [in Ukrainian].
4. Naumenko, A. M. (2006). *Dyskusii pro tekst u suchasni filologii [Discussions about text in modern philology]*. Mykolaiv [in Ukrainian].
5. Stoitska, H. M. *Tekst yak oseredok myslennievoi diialnosti: Istoryko-filosofskyi analiz rozvytku [Text as a center of thought activity: Historical and philosophical analysis of development]*. Retrieved from http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Fkzh/2009_32/Stoitska.pdf [in Ukrainian].